

Ὁρθόδοξος Ἐνημέρωσις

«Ἐντολή γάρ Κυρίου μὴ σιωπᾶν ἐν καιρῷ κινδυνευούσης Πίστεως. Λάλει γάρ, φησί, καὶ μὴ σιώπα... Διὰ τοῦτο καγὼ ὁ τάλας, δεδοικὸς τὸ Κριτήριον, λαλῶ».

(Ὁσ. Θεοδώρου Στουδίτου, PG 99, 1321)

■ Ἔνας Διάλογος μὲ προφανῆ Διαθρησκειακὸ Συγκρητισμὸ

Ὁρθοδοξία καὶ Ἰσλάμ*

Ἀγεφύρωτο τὸ χάσμα μεταξὺ τους

Πρόλογος

Ἐπικαλούμενος τὴν εὐλογία τῶν Ἁγίων Τριῶν Ἱεραρχῶν καὶ Οἰκουμενικῶν Διδασκάλων, τῶν ὁποίων σήμερα ἐπιτελοῦμε τὴν μνήμη, γράφω τὶς ταπεινὲς αὐτὲς γραμμές.

Σὲ κείμενο του ὁ μακαριστοῦ π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ διαπιστώνει ὅτι ὑφίσταται χάσμα μεταξὺ τῆς εὐσεβείας τῆς λατρευοῦσης Ἐκκλησίας καὶ τῆς «θεολογίας» ὀρισμένων θεολόγων (κληρικῶν καὶ λαϊκῶν) ποὺ θεολογοῦν ἐρήμην καὶ ἀντίθετα πρὸς αὐτήν.

Καὶ τὸ δυσάρεστο εἶναι ὅτι οἱ θεολόγοι αὐτοὶ δὲν ἐξέρχονται τοῦ περιβόλου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀλλὰ «θεολογοῦν» ἐν ὀνόματι Αὐτῆς.

Ἔτσι ἐπέρχεται σύγχυσις στὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐπιρρασμὸς τοῦ φρονήματος, ὄχι μόνον ἀπλῶν πιστῶν, ἀλλὰ καὶ θεολόγων καὶ μάλιστα νέων φοιτητῶν τῆς θεολογίας, οἱ ὁποῖοι διδάσκονται ἀπὸ ὀρισμένες πανεπιστημιακὲς ἔδρες διδασκαλίες ξένες καὶ ἀντίθετες πρὸς τὴν Ὁρθόδοξο θεολογία, ὅπως εἶναι ἡ «θεολογία» τῆς ἀπομυθεύσεως ἢ ἡ λεγόμενη θεολογία τῆς ἀπελευθερώσεως.

Οἱ θεολόγοι αὐτοὶ δυστυχῶς γίνονται ἀνεκτοὶ καὶ κάποτε προβάλλονται ἀπὸ τὴν ἐκκοσμικευμένη κοινωνία μας.

Βλέπουμε νὰ ἐπικρατῇ καὶ μεταξὺ Ὁρθοδόξων ἡ ἀρχὴ τῆς περιεκτικότητος (comprehensiveness) τῶν Ἀγγλικανῶν, δηλαδὴ ἡ συνύπαρξις στὴν ἴδια Ἐκκλησία μελῶν τῆς ποὺ πιστεύουν

(*) Ἱερὰ Μονὴ Ὁσίου Γρηγορίου, Ἅγιον Ὅρος 1997. Πηγή: <http://alopsis.gr>, 30.8.2016 • Ἐπιμέλ., ἡμετ.

διαφορετικά ἢ καὶ ἀντίθετα δόγματα.

Ἐὰν ἡ περιεκτικότης (γνώρισμα τῆς ἀπιστίας καὶ τοῦ συγκρητισμοῦ) ἐπικρατήσῃ καὶ στὸν ὀρθόδοξο χῶρο, θὰ πρέπει νὰ θρηνησοῦμε γιὰ τὴν πτώσι τῆς νέας Ἱερουσαλὴμ καὶ τὴν νέα βαβυλώνιο αἰχμαλωσία τοῦ νέου Ἰσραὴλ τῆς Χάριτος.

Καὶ γιὰ νὰ μὴ νομισθῇ ὅτι ὑπερβάλλω, θὰ ὑπενθυμίσω τὴν περίπτωση δύο κοιμηθέντων Ἱεραρχῶν. Ἐνὸς Ἀρχιεπισκόπου τῆς Ὁρθοδόξου Διασπορᾶς (τοῦ Θυατείρων Ἀθηναγόρου, † 1979) καὶ ἐνὸς Πατριάρχου, τοῦ προσφάτως κοιμηθέντος Ἀλεξανδρείας Παρθενίου († 1996).

Ὁ πρῶτος, σὲ «Ὁρθόδοξο» Κατήχηση ποὺ συνέγραψε, δέχεται τὴν **θεωρία τῶν κλάδων** ποὺ ἀνατρέπει τὴν Ὁρθόδοξο Ἐκκλησιολογία καὶ ὁμιλεῖ εὐφήμεως γιὰ τὴν **μασωνία**. **Ὁ** δεῦτερος, τουλάχιστον τρις ἐχαρακτήρισε **τὸν Μωάμεθ ὡς «προφήτη» καὶ τὸ Κοράνιο ὡς «ἅγιο»**, ἐλθὼν σὲ κραυγαλέα ἀντίθεση μὲ τὸ Εὐαγγέλιο καὶ τὴν Ἱερά Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁὶ Ἱεράρχαι αὐτοὶ ἐξέπεσαν ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξο Πίστι. Ποιοὶ ὁμως τοὺς ἠλεγξαν γ' αὐτό; **Κ**αὶ πάλιν θὰ μνησθῶ τοῦ π. Φλωρόφσκυ ποὺ ἔλεγε: «Δὲν ἔχουμε κρίσι θεολογίας, ἀλλὰ κρίσι πίστεως».

Ἀναγινώσκοντες τὰ κείμενα τοῦ **Διαλόγου Ὁρθοδόξων καὶ Μουσουλμάνων** εἶχαμε τὴν ἴδια αἴσθησι. **Εἶ**δαμε νὰ ἀποσιωπῶνται θεμελιώδεις ἀλήθειαι τῆς ἀγίας εὐαγγελικῆς καὶ ἀποστολικῆς μας Πίστεως. **Εἶ**δαμε νὰ ἐπικρατῇ ἓνα πνεῦμα οὐμανιστικό, ποὺ μᾶς θύμισε τὸν δυτικὸν Βαρλαάμ. **Ἐ**ὰν ὑπῆρχε σήμερα ἓνας Γρηγόριος Παλαμᾶς, θὰ ἐξοβέλιζε μὲ τὴν μάχαιρα τοῦ Πνεύματος τὴν «θεολογία» αὐτὴν ἐκ μέσου τῆς Ἐκκλησίας. **Γ**ράφουμε μὲ πόνον καὶ ἀγάπη. Ἀλλὰ δὲν ἠμποροῦμε νὰ σιωπήσουμε. **Ἐ**ὰν σιωπήσουμε, φοβούμεθα ὅτι θὰ εἴμεθα συνένοχοι.

Τὸ κείμενο ποὺ ἀκολουθεῖ, γραμμένο τῇ ἐπιστασίᾳ μου ἀπὸ ἀδελφὸ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς μας, ἐκφράζει τὸν προβληματισμό μας. **Ἀ**υπούμεθα ἂν κάποιον στενοχωρηθοῦν ἀπ' αὐτό. **Ἀ**λλὰ κατὰ τὸν Ἅγιο Γρηγόριο τὸν Θεολόγο: «κρείσσων ἐπαινετὸς πόλεμος, εἰρήνης χωριζούσης Θεοῦ». **Π**οτὲ δὲν θὰ ἠθέλαμε νὰ ἰδοῦμε τὴν Ἐκκλησία μας ἀπὸ «ἐνότης τῆς Πίστεως καὶ κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» νὰ ἐκπίπτῃ σὲ οὐμανιστικὴ θρησκευτικὴ λέσχη. **Ἐ**λπίζουμε ὅτι καὶ ἄλλοι Ποιμένες καὶ Διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας μας ἔχοντες ἔνοιον τὴν Χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, θὰ ὀρθοτομήσουν τὸν λόγον τῆς Ἀληθείας. **Κ**αιρὸς μαρτυρίας καὶ ὁμολογίας.

*Ὁ Καθηγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς
Ὁσίου Γρηγορίου Ἁγίου Ὁρους
† Ἀρχιμ. Γεώργιος*

Ὁρθοδοξία καὶ Ἰσλάμ

Κριτικὴ προσέγγις τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ διαλόγου ὑπὸ τὸ φῶς τῶν Ἁγίων Πατέρων

Ὁ ἀκαδημαϊκὸς διάλογος Ὁρθοδοξίας καὶ Ἰσλάμ, ὁ ὁποῖος πραγματοποιεῖται μὲ τὴν πρωτοβουλία τοῦ Ὁρθοδόξου Κέντρου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Βασιλικῆς Ἀκαδημίας γιὰ τὴν ἔρευνα τοῦ Ἰσλαμικοῦ Πολιτισμοῦ (Ἰορδανία), συν-επλήρωσε τὴν πρώτη δεκαετία (1986-1996). **Στὸ τέλος** αὐτῆς τῆς δεκαετίας θεωροῦμε ἀπαραίτητη τὴν θεολογικὴ του ἀξιολόγησι.

Μελετώντας τὴν ἐξέλιξι του καὶ ἀναζητοῦντες τὶς θεολογικὲς του προϋποθέσεις διαπιστώνουμε ὅτι προωθοῦνται τρόποι προσ-εγγίσεως τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Μουσουλμάνων βασιζόμενοι σὲ ἓνα διαθρησκευτικὸ συγκρητισμὸ, ὁ ὁποῖος ἄρχισε νὰ δια-μορφώνεται τὶς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ αἰῶνος.

Τὸν συγκρητισμὸ αὐτὸν ἐκφράζει μὲ σαφήνεια ὁ Ἀστέριος Ἀργυρίου, μελετητῆς τοῦ Ἰσλάμ καὶ καθηγητῆς στὸ Πανεπιστή-μιο τοῦ Στρασβούργου. Ἀναφερόμενος στὴν σύγχρονη ἰσλαμο-λογικὴ ἔρευνα γράφει ὅτι οἱ ἰσλαμολόγοι ἀνεγνώρισαν στὸ Ἰσλάμ «τὴ θρησκεία ποὺ δοξολογεῖ τὸν ἴδιο μὲ μᾶς Θεό, τὸ Θεὸ τοῦ Ἀβραάμ, τὸν κοινὸ Πατέρα ὄλων τῶν πιστῶν»¹. **Εἶναι**, ὡς γνωστόν, ἀποστολικὴ ἢ πίστις ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ μόνη Ὁδὸς πρὸς τὸν Θεὸ Πατέρα. **Ἐν** τούτοις ὁ καθηγητῆς Ἀργυρίου, σὰν νὰ μὴ δέχεται τὴν πίστι αὐτῆ, ἐρωτᾷ: «**Τί** λοιπὸν θὰ ἐμπόδιζε τὴ σύγχρονη θεολογία νὰ ἀναγνωρίσει στὸ πρόσωπο τῆς θρησκείας τοῦ Μωάμεθ μίαν ὁδὸν πρὸς σωτηρίαν» τῶν ἀνθρώπων;»². **Διότι**, «**τὸ** Πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ» (Ἰωάν. γ' 8) καὶ «ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ» (Ρωμ. β' 33). **Ὁ** Θεὸς ἔχει τὴν δύ-ναμη νὰ χρησιμοποίησιν τὴν ὁδὸν σωτηρίας ὅπου θέλει καὶ ὅποτε τὸ κρίνει σκόπιμο. **Ἡ** ἄπειρος πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἀγά-πη του μπορεῖ νὰ ἀνοίξει «ὁδοὺς θεογνωσίας καὶ σωτηρίας» ποὺ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς μας ἀδυνατεῖ νὰ ἐξιχνιάσει. **Πῶς** μποροῦμε λοιπὸν νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι ἡ ἐμφάνισι καὶ ἡ δρᾶσι τοῦ μωαμε-

1. Κοράνιο καὶ χριστιανικὴ πίστι. Σκέψεις πάνω στὸν ἰσλαμοχριστιανικὸ διά-λογο χτῆς καὶ σήμερα, περιοδ. ΚΑΘ' ΟΔΟΝ, τευχ. 3 (1992), σελ. 40.

2. *Δυνατότητες ἐνὸς νέου διαλόγου μεταξὺ Χριστιανισμοῦ καὶ Μουσουλμανισμοῦ*, ΕΕ ΘΣΠΘ, τόμ. 24 (1979), σελ. 410.

θανισμού στὸν κόσμο εἶναι ἔργο τοῦ Διαβόλου καὶ ὄχι τοῦ Θεοῦ, τοῦ Ἀντιχρίστου καὶ ὄχι του Χριστοῦ;»³.

Ἐπ' αὐτῆς τῆς συγκρητιστικῆς βάσεως στηρίζονται καὶ οἱ τέσσερις θεολογικές του θέσεις, τὶς ὁποῖες προτείνει ὡς σημεῖα ἀφετηρίας γιὰ ἓνα σύγχρονο χριστιανο-ισλαμικὸ διάλογο⁴.

Ὁ συγκρητισμὸς αὐτὸς ἔχει βρεῖ πρόσφορο ἔδαφος καὶ στὸν χῶρο τῆς ἀκαδημαϊκῆς θεολογίας. Ἀπὸ ὀρθόδοξο θεολόγο ὑποστηρίζεται γιὰ τὴν μουσουλμανικὴ θρησκευτικότητα ὅτι «δὲν πρόκειται –ὄταν (τὴν) βιώνουν σοβαρὰ καὶ μὲ συνέπεια (οἱ Μουσουλμάνοι)– γιὰ τυφλὴ τήρηση ἐντολῶν, ἀλλὰ γιὰ δοκιμασμένους τρόπους ἐπίγνωσης καὶ βίωσης τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ θεοῦ θελήματος, γιὰ πλήρωμα ζωῆς μέσα τους καὶ γύρω τους»⁵.

Στὸν ἴδιο χῶρο κυκλοφοροῦν καὶ τολμηρότερες συγκρητιστικὲς ἀπόψεις, οἱ ὁποῖες δημοσιεύονται χωρὶς καμμία ὀρθόδοξη κριτική: «**Γιὰ** τὸ μέλλον ἓνα μόνο εἶναι βέβαιο: στὸ τέρμα τόσο τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς ὅσο καὶ τῆς πορείας τοῦ κόσμου δὲν θὰ στέκονται ὁ Βουδισμὸς, ἢ ὁ Ἰνδουϊσμὸς, ἀλλὰ οὔτε τὸ Ἰσλάμ καὶ ὁ Ἰουδαϊσμὸς. **Ναί,** οὔτε καὶ ὁ Χριστιανισμὸς. **Καμμία** θρησκεία. **Ἀλλὰ** μόνον ὁ ἴδιος ὁ Ἄρρητος... **Καὶ** στὸ τέρμα δὲν θὰ στέκεται πιά μεταξὺ θρησκειῶν διαχωριστικὰ κάποιος προφήτης ἢ φωτιστὴς δὲν θὰ στέκεται οὔτε ὁ Μωάμεθ οὔτε ὁ Βούδας. **Μάλιστα,** δὲν θὰ στέκεται πιά διαχωριστικὰ οὔτε καὶ ὁ Ἰησοῦς Χριστός...»⁶.

Ἡ ἔκδοσις τοῦ Κορανίου σὲ ἑλληνικὴ μετάφρασι μὲ τίτλο «Τὸ ἱερὸ Κοράνιο» καὶ ἡ διαφήμισίς του ἀπὸ περιοδικὸ σπουδῆς στὴν Ὀρθοδοξία, φανερώνει ὅτι τὸ πνεῦμα αὐτὸ **ἔχει ἀρχίσει νὰ ἐπηρεάζῃ καὶ τὴν θρησκευτικὴ διάνοησι στὴν Ἑλλάδα,** τὴν στιγμὴ μάλιστα ποὺ σύγχρονες ἐκδόσεις (1996) τοῦ Κορανίου στὴν Εὐρώπη **δὲν τὸ τιτλοφοροῦν ὡς ἱερό.** **Ὅταν** σὲ ὅλα αὐτὰ προστεθοῦν καὶ οἱ χαρακτηρισμοὶ τοῦ Μωάμεθ ὡς **προφήτου**

---

3. *Δυνατότητες ἑνὸς νέου διαλόγου μεταξὺ Χριστιανισμοῦ καὶ Μουσουλμανισμοῦ,* ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 408.

4. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ 407-411.

5. Γεωργίου Τσανανᾶ, *Διδάσκοντας γιὰ τὸ Ἰσλάμ στὸ Λύκειο* (Προϋποθέσεις-ιδέες-προτάσεις), περιοδ. ΚΑΘ' ΟΔΟΝ τεύχ. 3 (1992), σελ. 159.

6. Περιοδ. ΚΑΘ' ΟΔΟΝ, Κείμενα-Ἀπόψεις, σελ. 163.

ἀπὸ Ὀρθοδόξους ἐκκλησιαστικοὺς ἡγέτας, ὅπως π.χ. ἀπὸ τὸν ἐκλιπόντα Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Παρθένιο, τότε εἶναι εὐλογο νὰ ἀνηχοῦμε καὶ γιὰ ἀλλοίωση τοῦ φρονήματος καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀκόμη ἀνδρῶν.

Ἐπάρχουν ἰσχυρὲς ἐνδείξεις ὅτι ὁ διαθρησκευτικὸς αὐτὸς συγκρητισμὸς ἀπετέλεσε καὶ τὴν θεολογικὴ προϋπόθεση τοῦ ὑπ' ὄψιν μας ὀρθοδοξο-ισλαμικοῦ διαλόγου. **Οἱ** πρωτεργάται τοῦ διαλόγου ἀρνοῦνται φραστικῶς τὸν διαθρησκευτικὸ συγκρητισμό⁷. **Σ**τὴν πραγματικότητα ὁμως διολίσθησαν σὲ αὐτόν, ὅπως θὰ φανῆ ἀπὸ τὴν κατώτερη ἀνάλυση.

Ἐρθοδοξο-ισλαμικὸς διάλογος, πορεία καὶ κατευθύνσεις

Τὸ 1986 ἀρχίζει ὁ διάλογος μὲ ἓνα ὄραμα: νὰ συμβάλῃ στὴν ἐλαχιστοποίηση τῶν θρησκευτικῶν συγκρούσεων σ' ἓνα κόσμο θρησκευτικὰ ποικιλόμορφο, στὴν εἰρηνικὴ συνύπαρξι καὶ συνεργασία τῶν Χριστιανῶν μὲ τοὺς Μουσουλμάνους⁸. **Π**ρόκειται γιὰ μία ἐπαινετὴ πρωτοβουλία. **Σ**τὸν κόσμο μας, ἄλλωστε, εἶναι κοινὴ προσδοκία ἡ εἰρήνη καὶ ἡ συνεργασία τῶν λαῶν. **Δ**υστυχῶς ὁμως γιὰ τὴν ἐπίτευξι τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, ὁ διάλογος ἐβάδισε ὁδὸ ἄγνωστη μέχρι σήμερα στοὺς Ὀρθοδόξους λαοὺς.

Ἡ πορεία τοῦ διαλόγου μπορεῖ νὰ συνοψισθῆ διαγραμματικὰ στὰ ἑξῆς στάδια:

Ἡ προοπτικὴ συνεργασίας δύο κόσμων θρησκευτικὰ ἑτερόκεντρων προϋποθέτει σημεῖα ἐπαφῆς. **Γ**ι' αὐτὸ ὡς πρῶτο σημεῖο ἐπαφῆς προσδιορίσθηκε ἡ κοινὴ ἀντίληψις περὶ αὐθεντίας.

Ο Χριστιανισμὸς καὶ τὸ Ἰσλάμ ἀναγνωρίζουν στὸν Θεὸ καὶ στὸν θεῖο Νόμο τὴν αὐθεντία σχετικὰ μὲ τὴν ρύθμισι τῆς πολιτικῆς, οἰκογενειακῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς τῶν πιστῶν τους⁹.

Ἡ διαφορετικὴ δογματικὴ προσέγγισις τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς σχέσεώς του μὲ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν κόσμο δημιουργεῖ πόλωση μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων. **Ἡ** ὑπέρβασις τῆς πολώσεως ἐπετεύχθη μὲ τὸν προσδιορισμὸ τῶν κοινῶν σημείων

7. Ἐπίσκεψις, 368 (8.12.1986) σελ. 15.

8. Μητροπολίτου Ἐλβετίας Δαμασκηνοῦ, Ἀκαδημαϊκὸς διάλογος Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων, ἀνάπτυπον ἀπὸ τὴν: Ἐπιστημονικὴ Παρουσία Ἐστίας Θεολόγων Χάλκης, τόμος Γ, Ἀθῆναι 1994, σελ.168.

9. Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 172. Βλ. καὶ Ἐπίσκεψις 368 (8.12.1986), σελ.15.

στην πίστι τῶν δύο κόσμων.

Ἄμονοθεϊσμός, ἡ πίστις στὸν ἕνα Δημιουργὸ Θεὸ τῆς Βίβλου, ἡ ἐνότης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ὡς δημιουργήματος τοῦ ἐνὸς Θεοῦ καὶ ἡ πίστις σὲ μέλλουσα κρίση καὶ ζωῆ, θεωρήθησαν ὡς σημεῖα ἐνότητος Χριστιανισμοῦ καὶ Ἰσλάμ¹⁰.

Συνέπεια αὐτῆς τῆς ἐνότητος ἦταν ἡ ἀναγνώρισις κοινῶν ἀνθρωπιστικῶν ἀξιῶν: τῆς ἐλευθερίας, τῆς εἰρήνης, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀδελφοσύνης, τῆς ἰσοτιμίας τῶν ἀνθρώπων καί, λόγῳ τῶν πολεμικῶν συγκρούσεων μεταξὺ χριστιανικῶν καὶ μουσουλμανικῶν λαῶν ποὺ ἔλαβαν χώρα κατὰ τὴν διάρκεια τῆς δεκαετίας αὐτῆς, τῆς ἀξίας τῆς μετριοπαθείας¹¹.

Σοβαρὸ ἐμπόδιο γιὰ τὴν προώθηση τῶν ἀξιῶν τῆς μετριοπαθείας μεταξὺ τῶν νέων θεωρήθηκαν οἱ ἐμπειρίες τῶν θρησκευτικῶν φορτισμένων συγκρούσεων καὶ δυναστεύσεων τοῦ παρελθόντος. **Π**ροτέθη ἡ κάθαρσις τῆς ἱστορικῆς μνήμης τῶν λαῶν ἀπὸ τὶς ἐμπειρίες αὐτές¹².

Ἡ Παιδεία καθορίστηκε ὡς τὸ προσφορώτερο μέσον γιὰ τὴν κάθαρσι τῆς ἱστορικῆς μνήμης τῶν λαῶν καὶ τὴν οἰκοδόμησι ἐνὸς νέου ἤθους στὴν νέα γενιά, τοῦ ἤθους ποὺ θὰ καθορίζεται ἀπὸ τὸ ὄραμα τοῦ παρόντος ὀρθοδοξο-ισλαμικοῦ διαλόγου¹³.

Οἱ πολιτικὲς ἡγεσίες ἤδη ἔχουν δρομολογήσει ἐκπαιδευτικὰ προγράμματα πρὸς αὐτὴ τὴ κατεύθυνσι. **Σ**τὴν Ἑλλάδα τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας πρόκειται νὰ συγκροτήσῃ «διαβαλκανικὸ σχολεῖο» στὴν Κρήτη μὲ σκόπο τὴν προώθηση τῶν κοινῶν ἀνθρωπιστικῶν ἀξιῶν Ἰσλάμ καὶ Χριστιανισμοῦ μεταξὺ τῶν νέων¹⁴.

Ὁ διάλογος τῶν Ὀρθοδόξων μὲ τὸ Ἰσλάμ κατὰ τὸ παρελθόν

Κατὰ τὴν μακραίωνη ἱστορικὴ συνύπαρξι τῶν ὀρθοδόξων χριστιανικῶν καὶ τῶν μουσουλμανικῶν λαῶν ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία μας βρισκόταν σὲ ἕνα διαρκῆ ὀρθοδοξο-ισλαμικὸ «διάλογο». **Ἡ** Ἐκκλησία διαλέχθηκε γνήσια καὶ αὐθεντικὰ διὰ τῶν Ἁγίων

10. Μητρ. Ἑλβετίας, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 174 καὶ Ἐπίσκεψις, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 16.

11. Μητρ. Ἑλβετίας, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 175 καὶ Ἐπίσκεψις 532 (30.06.1996), σελ. 18.

12. Μητρ. Ἑλβετίας, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 177 καὶ Ἐπίσκεψις 494 (31.7.1993), σελ. 18-19 καὶ 532 (30.6.1996), σελ. 15.

13. Ἐπίσκεψις 532 (30.06.1996), σελ. 15.

14. Ἐπίσκεψις 510 (31.10.1994), σελ. 9 καὶ 532 (30.6.1996), σελ. 20.

της, οί όποιοί έβίωσαν άθθεντικά τόν μυστήριο τής Έκκλησίας και γι' αυτό κατενόησαν σέ βάθος τόν δόγμα και τόν ήθος του Ίσλάμ.

Αντιπροσωπευτικά δείγματα αυτού του «διαλόγου» σέ διαφορετικές περιόδους τής ισλαμο-χριστιανικής επικοινωνίας είναι οί διάλογοι πού πραγματοποιήσαν ό Άγιος Ίωάννης ό Δαμασκηνός (Η' αι.), ό Άγιος Γρηγόριος ό Παλαμās (ΙΔ' αι.), ό ιερός Γεννάδιος ό Σχολιάριος (ΙΕ' αι.) και ό Άγιος Νικόδημος ό Άγιορείτης (ΙΗ'-ΙΘ' αι.). **Η** έκπληκτική θεολογική όμοιομορφία τών διαλόγων αυτών άποδεικνύει τόν ένιαίο πνεύμα, κάτω από τόν όποίο διαλέγονται οί Άγιοι, ανεξαρτήτως από τήν ιστορική περίοδο πού διανύει τόν Ίσλάμ και από τήν πολιτική και κοινωνική κατάσταση τών Όρθοδόξων λαών.

Αυτόι οί διάλογοι μπορούν με ασφάλεια νά θεωρηθούν και ή άθθεντική έκφρασις του διαλόγου τών Όρθοδόξων λαών με τόν Ίσλάμ.

Τά χαρακτηριστικά τών διαλόγων είναι τά εξής:

α) Τόν Ίσλάμ αντιμετώπιζεται με πνευματικά κριτήρια. Ούτε ή πολιτική κατ' άρχήν ύπεροχή ούτε και ή μεταγενέστερη δουλεία τών Όρθοδόξων επηρέασαν τήν κρίση τών Άγίων για τόν Ίσλάμ. **Γ**ια τόν λόγο αυτό δέν θεωρούμε επιτυχημένο τόν χαρακτηρισμό ώρισμένων αντι-ισλαμικών έργων ως φανατικών, όπως π.χ. του Άγίου Μάξιμου του Γραικού. **Π**ρόκειται για διαφορετική έκφρασι του διαλόγου, ώστε νά ανταποκρίνεται σέ συγκεκριμένες ποιμαντικές ανάγκες.

β) Υπάρχει διαχρονική πιστότης στο Όρθόδοξο δόγμα, ή όποία παίρνει σέ κάθε διάλογο τήν μορφή άνασκευής τής πλάνης του Ίσλάμ και όμολογίας του δόγματος τής Όρθοδόξου Έκκλησίας.

γ) Η άνωτερότης τών ήθικών αξιών του Χριστιανισμού προβάλλεται ως άπόδειξις τής άληθούς Πίστεως. Δέν παραδέχοντο οί Άγιοι κοινά άνθρωπιστικά ιδεώδη στον Χριστιανισμό και στο Ίσλάμ. **Κ**αί,

δ) Τόν κίνητρο τών Άγίων για διάλογο με τόν Ίσλάμ είναι ή χριστοκεντρική άγάπη πρòς τούς άλλοπίστους. **Π**οτέ ή άγάπη αυτή δέν ήταν άνθρωποκεντρική.

Τά κριτήρια αυτά θεμελιώνονται στην πίστι τών Όρθοδόξων στον Τριαδικόν Θεόν, στην θεότητα του Ίησου Χριστού και στο μυστήριο τής Έκκλησίας ως Σώματος Χριστού. Θεμελιώνονται επίσης στην άγάπη, πού άπορρέει από τήν πίστι αυτή και προσ-

φέρεται ἀπὸ τὸν Χριστιανισμὸ ὡς τὸ ἀσφαλέστερο μέσον γιὰ τὴν ἐπιδίωξι τῆς εἰρηνικῆς συνυπάρξεως καὶ συνεργασίας μὲ τοὺς Μουσουλμάνους, **χωρὶς νὰ τίθεται σὲ κίνδυνο ἡ ἀκεραιότης τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως καὶ ἡ ἐν Χριστῷ σωτηρία τῶν Ὁρθοδόξων.** Θεμελιώνονται, τέλος, στὴν ἐμπειρία ὅτι τὰ θρησκευτικὰ σχήματα ποὺ δὲν εἶναι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι πλάνη καὶ ὁδοὶ ἀπωλείας.

Ἔχοντες ὑπ’ ὄψιν αὐτὸν τὸν ὀρθοδοξο-ισλαμικὸ «διάλογο», ἀποροῦμε μὲ τὶς μεθοδεύσεις τοῦ συγχρόνου διαλόγου μὲ τὸ Ἰσλάμ. **Ἐπειδὴ** παραθεωροῦνται οἱ ἀνωτέρω προϋποθέσεις θεωροῦμε ὅτι καὶ ἡ συνείδησις τῆς Ἐκκλησίας δὲν θὰ ἀποδεχθῆ τὸν διάλογο. **Ἡ Ἐκκλησία** διαθέτει πλούσια πείρα ἀπὸ τὴν μακραιώνη ἐπικοινωνία της μὲ τὸ Ἰσλάμ, ἔτσι ὥστε εἶναι σὲ θέσι νὰ διακρίνη τὸ πνεῦμα κάθε νέου διαλόγου.

Ἡ σύγκρισις τοῦ συγχρόνου ἀκαδημαϊκοῦ διαλόγου μὲ τοὺς προαναφερθέντες διαλόγους μπορεῖ ἄριστα νὰ φανερώσῃ τὶς **θεολογικὲς ἀστοχίες** τοῦ συγχρόνου ἀκαδημαϊκοῦ ὀρθοδοξο-ισλαμικοῦ διαλόγου.

Συγκριτικὴ προσέγγισις τοῦ διαλόγου

1) Διαθρησκευτικὸς συγκρητισμὸς

Ὁ διάλογος κινεῖται σὲ πλαίσια συγκρητιστικά. **Στὸν ὄρισμὸ** τοῦ συγκρητισμοῦ κεντρικὴ θέσι κατέχει ἡ ἀποδοχὴ ὅλων τῶν πίστεων καὶ ἡ ἀναγνώρισις τῆς Ἀληθείας σ’ ὅλες τὶς πίστεις. **Ἀπορρίπτεται** ἡ ἔννοια τοῦ προσηλυτισμοῦ καὶ ἐπιδιώκεται ἔνωσις ἐπὶ πρακτικοῦ καὶ πραγματιστικοῦ ἐπιπέδου χωρὶς ἐνότητα πίστεως. **Ἡ πλουραλιστικὴ κοινωνία** δὲν ἀνέχεται ἀπόλυτα μεγέθη, σχετικοποιεῖ τὰ πάντα, ἄρα καὶ τὴν ὀρθόδοξο πίστι. (πρβλ. Ἀρχιμ. Γεωργίου, *Ὁρθόδοξος Μοναχισμὸς καὶ Ἅγιον Ὅρος*, ἐκδ. Ἱεράς Μονῆς Ὁσίου Γρηγορίου, 1997, σελ. 43, 72).

Στὸν διάλογο τονίσθηκε ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν ἡ ἀνοχὴ τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων τῆς ἄλλης πλευρᾶς¹⁵. **Ἡ ἀνοχὴ** αὐτὴ δὲν ἔχει ἀπλῶς τὸν χαρακτήρα τῆς

---

15. «Ὁ διάλογος δὲν ἔχει τὸν σκοπὸ ἱεραποστολικῆς προσπαθείας καὶ μεταστροφῆς. Οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζονται ὅπως εἶναι καὶ ὅπως θέλουν νὰ εἶναι, σύμφωνα μὲ τὴν βασικὴ μουσουλμανικὴ ρῆσι: “Σὺ ἔχεις τὴν θρησκεία σου κι ἐγὼ τὴ δική μου” (Πρίγκηψ Χασσὰν τῆς Ἰορδανίας, βλ. περιοδ. Ἐπίσκεψις 494 (31.7.93), σελ. 23). Καὶ ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἐλβετίας Δαμασκηνὸς μὲ ἄλλες

ανεξιθρησκείας. Δὲν πρόκειται γιὰ σεβασμὸ τῶν προσώπων ποὺ προτιμοῦν νὰ πρεσβεύουν τὴν μία ἢ τὴν ἄλλη πίστι. **Πρόκειται γιὰ σχετικοποίησι τῆς Πίστεως.**

Ὁ Σεβ. Ἐλβετίας εἶναι σαφής: «κατὰ βάθος, μία ἐκκλησία ἢ ἓνας τέμενος... ἀποβλέπουν στὴν ἴδια πνευματικὴ καταξίωσι τοῦ ἀνθρώπου» (βλ. ὑποσημ.15).

Ἀναρρωτιέται ὁ Ὁρθόδοξος πιστός, ἐὰν μιὰ τέτοια δήλωσις μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀπὸ ἓνα Ὁρθόδοξο Χριστιανό. Ἡ πνευματικὴ καταξίωσις τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι παρὰ ἡ κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἡ μετοχὴ τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ. Αὐτὴ ἡ πνευματικὴ κατάστασις εἶναι ὁ καρπὸς τοῦ Ἁγίου Βαπτίσματος, τῆς Θείας Εὐχαριστίας, τῆς Ὁρθόδοξου ἀσκήσεως, καὶ γενικῶς τῆς συσσωματώσεως τοῦ ἀνθρώπου στὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, στὴν Ὁρθόδοξο Ἐκκλησία. Πῶς «ἓνα τέμενος», ἡ ζωὴ δηλαδὴ κατὰ τὴν διδασκαλία τοῦ Ἰσλάμ, θὰ ὀδηγήσῃ τὸν ἀνθρώπο στὴν πνευματικὴ τελείωσι, στὸν ἀγιασμό, ὅταν ὁ ἀνθρώπος δὲν ἔχει κάνει οὔτε τὸ πρωταρχικὸ βῆμα πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσι, ποὺ εἶναι ἡ Ὁρθόδοξος Πίστις καὶ τὸ Ἅγιο Βάπτισμα;

Ἡ αἰτία γιὰ τὸ θεολογικὸ αὐτὸ ὀλίστημα εὑρίσκεται στὴν ἐσφαλμένη παραδοχὴ ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς καὶ τὸ Ἰσλάμ πιστεύουν στὸν ἴδιο Θεὸ τῆς Βίβλου, ἐνῶ στὴν πραγματικότητά τοῦ Ἰσλάμ ἀποτελεῖ ἄρνησι τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ ἀρνεῖται τὸ τρισυπόστατον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν θεότητα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Γιὰ τὸ Ἰσλάμ δὲν ἀποτελεῖ ἴσως πρόβλημα νὰ ἀναγνωρίσῃ στοὺς Χριστιανοὺς τὴν ἀληθινὴ πίστι ἐφ' ὅσον ὁμολογοῦν μονοθεΐα χωρὶς διευκρινήσεις περὶ τῶν προσώπων. Γιὰ τοὺς Χριστιανοὺς ὅμως εἶναι σοβαρωτάτη πλάνη νὰ περιορίσουν ἢ νὰ

λέξει ἐπαναλαμβάνει τὰ ἴδια: «Αὐτὸ δὲ εἶναι ἀκριβῶς τὸ πνεῦμα τῶν συναντήσεων μεταξὺ Μουσουλμάνων ποὺ θέλουν νὰ γνωρίσουν τὸν Χριστιανισμὸ καὶ Χριστιανῶν ποὺ ἐπιθυμοῦν ἐννοήσουν τὸ Ἰσλάμ: Σεβασμὸς τοῦ ἄλλου, σεβασμὸς τοῦ ἑαυτοῦ μας, σεβασμὸς τοῦ Θεοῦ. Ἡ προσέγγισις αὐτὴ μᾶς κάνει ξαφνικὰ νὰ ἀποκτήσουμε συνειδησι τοῦ γεγονότος ὅτι, κατὰ βάθος, μία ἐκκλησία ἢ ἓνα τέμενος –χώροι ταπεινώσεως, ὅπου ὁ ἀνθρώπος ἀναγνωρίζει τὴν μηδαμινότητά του– ἀποβλέπουν στὴν ἴδια πνευματικὴ καταξίωσι τοῦ ἀνθρώπου» (ἐνθ' ἀνωτ.) Ἄν καὶ διακρούσεται στὸν διάλογο ἡ ἀνοχὴ τῶν θρησκευτικῶν πεπειθήσεων, ὅμως δὲν καταξιώνεται ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ Ἰσλάμ καὶ ἀπὸ τὶς σχέσεις του μέχρι σήμερα μὲ τοὺς ὀρθοδόξους πληθυσμοὺς τῆς Μέσης Ἀνατολῆς. Ἡ ἄρνησις τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας γιὰ κάθε Χριστιανό στη Σουηδικὴ Ἀραβία καὶ σὲ ἄλλες ἰσλαμικὲς χώρες σήμερα εἶναι χαρακτηριστικὸ παράδειγμα.

γενικεύσουν την Ὁρθόδοξο Πίστι ἀπλῶς σὲ μονοθεϊσμό.

**Ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης χαρακτηρίζει τὴν μονο-
πρόσωπη μονοθεΐα τοῦ Ἰσλάμ κεκρυμμένη ἀσέβεια.**

Δυστυχῶς οἱ Ὁρθόδοξοι διεπράξαμε τὸ ὀλίσθημα αὐτὸ ἀπὸ
τὴν πρώτη ἀκόμη ἀκαδημαϊκὴ συνάντηση. **Ἡ πίστις σὲ ἓνα Δημι-
ουργὸ Θεό, τὸν Θεὸ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, θεωρήθηκε τὸ ση-
μεῖο ἐνότητος τῶν δύο θρησκειῶν¹⁶ καὶ χρησιμοποιήθηκε ὡς
ἀφετηρία γιὰ τὸν παρόντα διάλογο¹⁷.**

**Οἱ μουσουλμάνοι ὠδηγήθηκαν στὴν σύγκλιση αὐτὴ κινούμε-
νοι ἀκριβῶς πάνω στὶς ἀρχὲς τῆς κορανικῆς διδασκαλίας. Εἶχαν
ἀπέναντί τους Χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι ἀποδέχθηκαν ὡς κοινὴ
πίστι μαζὶ τους τὸν μονοθεϊσμό, χωρὶς σοβαρὴ ἐμμονὴ στὸ δόγμα
τῆς Ἁγίας Τριάδος. Γι' αὐτὸ καὶ ἀποδέχθηκαν τὴν σύγκλιση.**

**Ἐὰν ὑποτεθῆ ὅτι οἱ Ὁρθόδοξοι ἐπέμεναν στὴν Ὁρθόδοξο Πίστι,
ἡ σύγκλισις θὰ ἦταν ἀδύνατη. Γιὰ νὰ ἐπιτευχθῆ ἡ σύγκλισις, το-
νίσθηκε ἰδιαίτερα ἡ κοινὴ πίστις σὲ ἓνα Θεό, ἐνῶ ἔμειναν «ψιλά
γράμματα» ἡ Ὁρθόδοξος διδασκαλία περὶ Ἁγίας Τριάδος, περὶ
τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ κλπ.**

**Ἐκφράσεις περὶ διαφορῶν σπανίως συναντῶνται στὰ κείμενα
ποῦ ἀναφέρονται στὸ διάλογο, ἀλλὰ καὶ αὐτὲς ὑποτονικές. Π.χ.
«Ὅπως ἐπίσης ἔχουν (ὁ Χριστιανισμὸς καὶ τὸ Ἰσλάμ) καὶ πολλὰ
σημεῖα διαφοροποιήσεως στὸ καθαρῶς θεωρητικὸ θρησκευτικὸ
τους περιεχόμενο»¹⁸.**

**Ἐντελῶς διαφορετικὰ ὁμως διαλέχθηκαν οἱ Ἅγιοι μὲ τὸ Ἰσλάμ.
Ὁμολόγησαν ἀκριβῶς τὴν Ὁρθόδοξο Πίστι, σὲ περιόδους μά-
λιστα ποῦ οἱ Ὁρθόδοξοι θὰ εἶχαν λόγους νὰ ἀποσπάσουν εὐ-
νοϊκώτερη συμπεριφορὰ ἐκ μέρους τῶν κυριάρχων Μουσουλμά-**

---

16. «Γιὰ τὴν πλειοψηφία τῆς παγκοσμίου κοινότητος, ὁ μονοθεϊσμός, ὁ ὁποῖος ἐκηρύχθη ἀπὸ τὸν Χριστιανισμό, τὸν Μουσουλμανισμό καὶ τὸν Ἰουδαϊσμό προσέφερε ἐνωρίτατα ἓνα κοινὸ σημεῖο συννενοήσεως... Ἡ πίστις μας σὲ ἓνα μοναδικὸ Θεό, ἡ πολὺπλοκὴ φύση τοῦ Σύμπαντος, τοῦ ὁποῖου δὲν ἀποτελοῦμε παρὰ ἓνα ἀπειροελάχιστο τμῆμα, τέλος δὲ καὶ τὸ μυστήριον τῆς μελλούσης ζωῆς ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν ἓνας κοινὸς δεσμὸς ποῦ μᾶς ἔνωσεν». (Ἐπίσκεψις 368 (8.12.86) σελ. 16).

17. «Ἐν τούτοις, ὑπάρχουν ὀρισμένα κοινὰ θεολογικὰ σημεῖα: Ποῖα εἶναι, ὁμως, τὰ κοινὰ σημεῖα τῶν δύο θρησκειῶν, τὰ ὁποῖα μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἀποβλέψωμε σὲ μία οὐσιαστικὴ προσέγγιση μεταξύ τους; Εἶναι ἡ πίστις στὸν ἓνα ἀληθινὸ Θεό, Δημιουργὸ καὶ Κύριο τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἱστορίας» (Μητρ. Ἑλβετίας, ἐνθ. ἄνωτ. σελ.185).

18. Μητρ. Ἑλβετίας, ἐνθ' ἄνωτ., σελ.171.

ων ύποτονίζοντας τὸ δόγμα τῆς Ἁγίας Τριάδος. Δὲν ἔκαναν ἐν τούτοις οὔτε τὴν παραμικρὴ ὑποχώρηση στὰ δόγματα τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως, πρᾶγμα ποὺ πολλές φορές τοὺς ἐστοίχισε καὶ τὴν ἴδια τὴν ζωὴ.

Οἱ Ἅγιοι Νεομάρτυρες εἶναι λαμπρὰ παραδείγματα. **Ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης** συνοψίζει ὡς ἐξῆς τὴν στάσι τῶν Ἁγίων Νεομαρτύρων: *«Εκείνοι (οἱ παλαιοὶ μάρτυρες) διὰ τὴν πίστιν τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐμαρτύρησαν; καὶ οὗτοι ὁμοίως, ἐκείνοι διὰ τὸ ὄνομα, καὶ τὴν Θεότητα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔχυσαν τὸ αἷμα τους; καὶ οὗτοι ὁμοίως· ἵνα μὴ λέγω ὅτι οὗτοι ἔχουσί τι περισσότερο ἀπὸ ἐκείνους καθ' ὅτι ἐκείνοι μὲν ἠγωνίσθησαν κατὰ τῆς πολυθεΐας, καὶ εἰδωλολατρείας, ἧτις εἶναι μία προφανὴς ἀσέβεια, ὅπου δύσκολα ἠμπορεῖ νὰ ἀπατήσῃ ἓνα λογικὸ νοῦν, οἷτοι δὲ ἠγωνίσθησαν κατὰ τῆς τῶν ἀλλοπίστων μονοπροσώπου μονοθεΐας, ἧτις εἶναι μία κεκρυμμένη ἀσέβεια, ὅπου εὐκόλως δύναται νὰ ἀπατήσῃ τὸν νοῦν»¹⁹.*

Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς εἶχε ἐκτενῆ συνομιλία μὲ τοὺς ἐξισλαμισθέντας Χιόνας καὶ τοὺς παρεστῶτας Τούρκους. **Τοῦ** εἶχε ζητηθῆ νὰ ἐκθέσῃ τὴν Πίστι τῶν Χριστιανῶν.

Τὸ πρῶτο θέμα ποὺ ἀνέπτυξε ὁ Ἅγιος ἦταν τὸ **μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος**: *«Τὸ γοῦν μυστήριον τῆς καθ' ἡμᾶς εὐσεβείας οὕτως ἔχει. Μόνος ὁ Θεὸς ἐστίν, ὁ αἰεὶ ὢν καὶ διαμένων εἰς τοὺς αἰῶνας... Αὐτὸς γοῦν ὁ Θεός, ὁ μόνος ἄναρχος, οὐκ ἔστιν ἄλογος· αὐτὸς ὁ Θεός, ὁ μόνος ἄναρχος, οὐκ ἔστιν ἄσοφος...».*

Καὶ ὠλοκλήρωσε τὴν περὶ Ἁγίας Τριάδος ὁμολογία του μὲ τὸ ἐξῆς συμπέρασμα: *«Οὐκοῦν ὁ Θεὸς τρία, καὶ τὰ τρία ταῦτα εἰς ἐστὶ Θεὸς καὶ Δημιουργός»²⁰.*

Στὴν συνέχεια ὁ Ἅγιος συνεπλήρωσε τὴν ἔκθεσι τῆς Χριστιανικῆς Πίστεως μὲ τὴν **διδασκαλία περὶ τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ** ἀπαντῶν σὲ ποικίλα ἐρωτήματα τῶν Τούρκων. **Εἶναι** σημαντικὸ νὰ λεχθῆ ἐδῶ ὅτι ὁ Ἅγιος δὲν διελέγετο ἐπὶ ἴσοις ὅροις, ὅπως ἐμεῖς σήμερα, ἀλλὰ κάτω ἀπὸ συνθήκες αἰχμαλωσίας, στερήσεων καὶ σωματικῶν κακώσεων²¹, καὶ παρ' ὅλα αὐτὰ δὲν ὑπέστειλε τὸ χριστιανικὸ του φρόνημα χάριν τῆς ὁποιαδήποτε γηίνης ἀπολαβῆς.

19. *Νέον Μαρτυρολόγιον*, ἐκδ. ΑΣΤΗΡ, Ἀθῆναι 1961, σελ. 12.

20. *Διάλεξις πρὸς τοὺς ἀθέους Χιόνας*, Ε.Π.Ε. τ. 7, σελ 212 καὶ 216.

21. *Ἐπιστολὴ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ Ἐκκλησίαν*, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 164.

Ὁμιλοῦντες περὶ τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, θεωροῦμε ἀπαραίτητο νὰ ἐπισημάνουμε τὴν θλιβερὰ **παρὰ νόησι μιᾶς ἐκφράσεως τοῦ Ἁγίου**. Ἐλέχθη ὅτι ὁ Ἅγιος Γρηγόριος συνεφώνησε τάχα ὅτι «*θὰ ἔλθῃ ποτὲ ὁ χρόνος καθ' ὃν θὰ ἐπέλθῃ ἢ μεταξὺ αὐτῶν (Ὁρθοδόξων καὶ Ἰσλάμ) ἀλληλοκατανόησις*», τὸ ὁποῖον καὶ εὐχήθηκε νὰ ἔλθῃ σύντομα²². Μία τέτοια ἐρμηνεία τῶν λόγων τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου ἐξυπηρετεῖ βέβαια τοὺς στόχους τοῦ συγχρόνου ὀρθοδοξο-ισλαμικοῦ διαλόγου γιὰ «ἀλληλοκατανόησι».

Πρόκειται ὁμως γιὰ παρερμηνεία. Στὴν συνέχεια τοῦ κειμένου ὁ Ἅγιος ἐρμηνεύει τὸν λόγο του «*ἔσται ποτὲ ὅτε συμφωνήσομεν ἀλλήλοις*», λέγοντας: «*Συνεθέμην γὰρ μνησθεὶς τῆς τοῦ ἀποστόλου φωνῆς, ὅτι ἐπὶ “τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ κάμψει καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς”· τοῦτο δ' ἔσται πάντως ἐπὶ τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*» (Ἐπιστολὴ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ Ἐκκλησίαν, Ε.Π.Ε., τ. 7, σελ. 190). **Αὐτὰ λέγει ὁ Ἅγιος, χωρὶς νὰ ὑπονοῇ καμμία ἀλληλοκατανόησι συγκρητιστικοῦ τύπου, ἀλλὰ ἐννοῶν τὴν πραγματικὴ ἐπίγνωσι τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὸ Ἰσλάμ**.

Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ἂν καὶ εἶναι συνοπτικώτερος στὶς διατυπώσεις αὐτῶν τῶν δύο δογμάτων, ὁμως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς προβαίνει σὲ δραστικώτερη ἀνασκευὴ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰσλάμ περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ περὶ τοῦ Χριστοῦ. Στὴν συνέχεια ἀσχολεῖται καὶ μὲ ἄλλα θέματα. Προφανῶς προτάσσει τὰ δογματικά ἐπειδὴ τὰ θεωρεῖ ὡς θεμελιωδέστερα τῶν ἄλλων²³.

Τέλος ὁ Πατριάρχης Γεννάδιος Σχολάριος σὲ καιροὺς κατ' ἐξοχὴν δίσεκτους γιὰ τοὺς Ὁρθοδόξους, διελέχθη μὲ ἀξιωματοῦχους Μουσουλμάνους καὶ στὴν συνέχεια ἐπέδωσε δύο κείμενα μεταφρασμένα στὴν ἀραβικὴ, στὰ ὁποῖα: **α)** πραγματεύεται ἐκτενῶς περὶ τῆς μόνης σωτηρίου ὁδοῦ, τῆς πίστεως τῶν Χριστιανῶν, καὶ **β)** ἐκθέτει συνοπτικῶς τὴν Χριστιανικὴ διδασκαλία. **Στὰ κείμενα αὐτὰ παρουσιάζεται ἡ διδασκαλία περὶ Ἁγίας Τριάδος καὶ περὶ τῆς θεανθρωπότητος τοῦ Χριστοῦ μὲ σαφήνεια καὶ ὡς μοναδικὴ πίστις ποὺ ὁδηγεῖ στὴν σωτηρία**.

Ἐκτὸς τούτων ὁ ἱερὸς Γεννάδιος ἄφησε καὶ τρίτο κείμενο-διάλογο, περὶ τῆς θεότητος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μὲ κάποιον

22. Ἐπίσκεψις, 510 (31.10.1994) σελ. 7.

23. *Περὶ αἰρέσεων*, Ε.Π.Ε., τ. 2, σελ. 310-314.

μουσουλμάνο λόγιο στρατιώτη²⁴.

Όταν κάποιος συγκρίνει τὸ θεολογικὸ πλαίσιο, μέσα στὸ ὁποῖο πραγματοποιεῖται ὁ σημερινὸς ὀρθοδοξο-ισλαμικὸς διάλογος, μετὴν θεολογία ποὺ διέπει ὅλους τοὺς ἀνωτέρω διαλόγους τῶν Ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας, διαπιστώνει μετὰ πολλὴ λύπη ὅτι **προωθείται ἕνας σοβαρώτατος διαθρησκευτικὸς συγκρητισμὸς. Πρῶτον, διότι παρασιωπῶνται καὶ δὲν συζητοῦνται τὰ καιριώτατα αὐτὰ θέματα τῆς Πίστεως, καὶ δεύτερον, διότι ἡ παραδρομὴ τῶν ἀπὸ τοὺς Ὀρθοδόξους ὑποδηλώνει «ἀναίσθησία τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐκκλησίας»** (π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ). **Ἄ**ν φανερόνουν ἄραγε συγκρητισμὸ οἱ κατωτέρω ἐκφράσεις ποὺ ἐνδεικτικῶς παραθέτουμε;

«Ο λόγος τῆς θρησκείας ἀποκαθιστᾷ τὴν πνευματικὴν ἰσορροπίαν τοῦ ἀνθρώπου»²⁵. **Ἄ**ναρρωτώμεθα: καὶ ὁ λόγος τῆς θρησκείας τοῦ Ἰσλάμ;

«Οἱ δύο θρησκείες ἀποτελοῦν γιὰ τοὺς πιστοὺς τοὺς δύο πλήρεις κύκλους πνευματικῆς ζωῆς... **Ἡ** ἑτερόκεντρη αὐτὴ ἀφετηρία συντηρεῖ μία ἀναντίρρητη διπολικότητα στὴν προσέγγιση ὄλων τῶν θεμάτων... **Β**εβαίως, ἡ προτροπὴ τῆς συμπτώσεως τῶν κέντρων τῶν δύο κύκλων δὲν εἶναι ὀρατὴ οὔτε στὸ ἐγγὺς μέλλον. **Ἦ**πάρχει ὅμως ἡ δυνατότητα οἱ ἑτερόκεντροι αὐτοὶ κύκλοι νὰ μὴ παραμείνουν ἀπλῶς ἐφαπτόμενοι, ἀλλὰ νὰ καταστοῦν τεμνόμενοι κύκλοι μετὰ συνεχῶς διευρυνόμενο τὸ κοινὸ τμήμα τους»²⁶. **Ἄ**ν εἶναι λοιπὸν πιθανὸν νὰ γίνουν ὁμόκεντροι, ἔστω καὶ ἐὰν ὁ Σεβ. Ἑλβετίας δὲν τὸ βλέπει πιθανὸν στὸ ἐγγὺς μέλλον, ἐφ' ὅσον ἤδη ἡ τομὴ τῶν κύκλων δὲν ἀφορᾷ μόνο πρακτικὰ ζητήματα, ἀλλὰ καὶ θέματα πίστεως;

«Οἱ θρησκείες μας δὲν εἶναι πρόθυμες νὰ διαταράξουν τὴν θεία εἰρήνην τοῦ οὐρανοῦ γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν τὴν ἀπαράδεκτη πολεμικὴ ὑστερία τῶν ἀρχόντων τῆς γῆς»²⁷. **Ἄ**ναρρωτώμεθα: **Ποιά κατάσταση χαρακτηρίζεται ὡς θεία εἰρήνη τοῦ οὐρανοῦ;**

---

24. Γιὰ τὰ τρία αὐτὰ κείμενα βλ. Γενναδίου Σχολαρίου, Ἄπαντα τὰ εὑρισκόμενα, ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῶν Louis Petit, X.A. Siderides καὶ Martin Jugie, τόμος 3, Paris 1930, σελ. 434-475.

25. Ἐπίσκεψις, 532 (30.6.1996) σελ.11

26. Μητρ. Ἑλβετίας, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 186.

27. Ἐπίσκεψις, 532 (30.6.1996) σελ. 15.

Σύμπτωσης αξιών: μοιραίο σφάλμα ἢ τέχνασμα;

Ἐποστηρίχθηκε στὸν διάλογο ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς καὶ τὸ Ἰσλάμ ἔχουν κοινὲς ἀνθρωπιστικὲς, πνευματικὲς καὶ ἠθικὲς ἀξίες²⁸. Τοῦτο θεωρήθηκε φυσικὸ ἐπακόλουθο τῆς κοινῆς πίστεως σὲ ἓναν δημιουργὸ Θεὸ καὶ στὴν ἐνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ὡς δημιουργήματος τοῦ Θεοῦ²⁹.

Ἀυστυχῶς τὸ ὀλίστημα τῶν Ὁρθοδόξων στὴν θεολογία ἔγινε ἀφετηρία γιὰ σφάλματα στὴν ἀνθρωπολογία καὶ τὴν ἠθική. Εἶναι ἄλλωστε γεγονός ὅτι ἡ ἠθικὴ ἀπορρέει ἀπὸ τὴν θεολογία.

Ἄν ἔχουμε ἰδεῖ ἀκόμη δημοσιευμένα τὰ Πρακτικὰ τῶν ἀκαδημαϊκῶν συναντήσεων –ἀνεκοινώθη ὅτι θὰ δημοσιευθοῦν– γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ κρίνουμε τίς εἰσηγήσεις περὶ κοινῶν ἀξιῶν στὸ Ἰσλάμ καὶ στὸν Χριστιανισμὸ ἐπὶ τῇ βάσει συγκεκριμένων θρησκευολογικῶν μελετῶν.

Θεωροῦμε πρὸς τὸ παρὸν δεδομένη τὴν κοινὴ ἀνακοίνωση τοῦ διαλόγου περὶ ὑπάρξεως κοινῶν ἀξιῶν στὶς δύο πλευρὲς.

Ἄν μποροῦμε νὰ ἀρνηθοῦμε ὅτι στὸ Ἰσλάμ ὑπάρχουν ἠθικὲς ἀξίες. Ὁ φυσικὸς νόμος ἐδόθη σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Ἐπειδὴ οἱ μουσουλμανικοὶ λαοὶ εἶναι πολὺ κοντὰ μας, ἴσως ἔχουμε προσωπικὴ γνῶσι γιὰ τὴν θρησκευτικότητα, τὴν καλωσύνη, τὴν τιμιότητα, τὴν φιλοξενία, τὴν φιλανθρωπία τους κλπ.

Ἴσως μάλιστα σὲ ὠρισμένες περιπτώσεις, οἱ ἠθικὲς αὐτὲς ἀρχὲς νὰ εἶναι πιὸ ἰσχυρὲς στὸν μουσουλμανικὸ κόσμο. Πρέπει αὐτὸ νὰ μᾶς ἐλέγξει καὶ νὰ μᾶς προβληματίσει.

Ἐν προκειμένῳ ὁμως ἔχει σημασία ἐὰν οἱ ἀνθρωπιστικὲς καὶ ἠθικὲς ἀξίες ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν κορανικὴ διδασκαλία συμπίπτουν μὲ ἐκείνες ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἡ θρησκευολογία ἔχει ἐπισημάνει σημαντικὲς διαφορὲς στὴν ἠθικὴ διδασκαλία μεταξὺ Ἰσλάμ καὶ Χριστιανισμοῦ. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀλβανίας Ἀναστάσιος (Γιαννουλάτος) γράφει χαρακτηριστικά: *«Πολλὰ ἰσλαμικὰ ἠθικὰ ἀρχαὶ συμπίπτουν πρὸς τὰς ὑπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ κηρυσσομένας, ἄλλαι εἶναι οὐδέτεραι, ἐνῶ ὠρισμεναὶ ἔρχονται εἰς σαφῆ ἀντίθεσιν πρὸς τὸ εὐαγγελικὸν πνεῦμα. Ἰδιαιτέρως ἀμφισβητοῦνται καὶ σκανδαλίζουσι τὸν σύγχρονον ἀνθρω-*

28. Ἐπίσκεψις, 532 (30.6.1996) σελ. 18, καὶ 494 (31.7.1993) σελ. 22.

29. Μητρ. Ἑλβετίας, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 174-175.

πον αἱ κοινωνικαὶ δομαί, αἱ ἀντιστρατευόμεναι εἰς τὸ δικαίωμα ἐλευθερίας ὄλων τῶν ἀνθρώπων καὶ συγκεκριμένως, πρῶτον, ἡ σαφὴς ὑποτίμησις τῆς γυναικὸς καὶ ἡ σκανδαλώδης μονομέρεια ὑπὲρ τοῦ ἀνδρὸς εἰς ζητήματα γάμου καὶ διαζυγίου· δεύτερον, ἡ ἐπίσημος θρησκευτικὴ ἀναγνώρισις τοῦ θεσμοῦ τῆς δουλείας· τρίτον, ἡ θεολογικὴ δικαίωσις τοῦ πολέμου, παρὰ τὰς ἡπίας ἐρμηνείας καὶ διασαφήσεις, καὶ ἡ ἀνύψωσις ὠρισμένων μορφῶν του ὡς “ἱερῶν”»³⁰.

Εἶναι γνωστές, ἄλλωστε, οἱ διακηρύξεις ὠρισμένων ἰσλαμικῶν Κρατῶν καὶ πολλῶν ἰσλαμικῶν ομάδων περὶ ἀναλήψεως ἱεροῦ πολέμου κατὰ τῶν Χριστιανῶν κατὰ τὴν διάρκειά τῶν προσφάτων πολεμικῶν συγκρούσεων στὸν Περσικὸ Κόλπο καὶ στὴν Βοσνία³¹.

Θα πρέπει ἐπίσης νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ἀπὸ πλευρᾶς τῶν Μουσουλμάνων εἶναι εὐκολο νὰ ὑποστηριχθῆ ἡ σύμπτωσις ἀνθρωπιστικῶν καὶ ἠθικῶν ἀξιῶν Ἰσλάμ καὶ Χριστιανισμοῦ, διότι μπορεῖ νὰ ἀποδοθῆ στὸν κοινὸ κατ’ αὐτοὺς μονοθεϊσμὸ τῶν δύο πίστεων³².

Ἀπὸ πλευρᾶς ὁμως τῶν Ὀρθοδόξων δὲν μπορεῖ νὰ δικαιολογηθῆ τέτοια σύμπτωσις, διότι καθ’ ἡμᾶς **ὑπάρχει ἀγεφύρωτο χάσμα στὴν περὶ Θεοῦ διδασκαλία μεταξὺ Ὀρθοδοξίας καὶ Ἰσλάμ.**

Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, κατὰ τὸν διάλογό του μετὰ τὸν Ἰσμαήλ, ἐγγονὸ τοῦ ἀμηνᾶ Ὀρχάν, **κάνει ἀποφασιστικὴ τομὴ στὸν τρόπο ἐκτιμῆσεως τῆς ἀξίας τῶν ἀγαθοεργιῶν. Ἡ ἐλεημοσύνη, λέγει, ἔχει πραγματικὴ ἀξία ὅταν ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἀγάπη πρὸς τὸν ἀληθινὸ Θεό³³. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ἐξαρτᾶ ἄμεσα τὴν**

30. Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, Ἐπισκόπου Ἀνδρούσης, Ἰσλάμ (θρησκευτολογικὴ ἐπισκόπησις), Ἀθῆναι 1975, σελ. 212.

31. Ἰωάννου Ταρνανίδη, Ὁ ἐθνικὸς ἀγῶνας τῶν Σέρβων καὶ ἡ θρησκευτικὴ του διάστασις, περιοδ. ΚΑΘ’ ΟΔΟΝ, τεύχ. 3 (1992), σελ. 132-133.

32. Mohammad M. Shabestari, *Μουσουλμάνοι καὶ Χριστιανοὶ στὸν σύγχρονο κόσμo*, μετὰφρασις Β. Σταθοκόστα, περιοδ. ΚΑΘ’ ΟΔΟΝ, τεύχ. 3, 1992, σελ. 18-27.

33. Ἐπιστολὴ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ Ἐκκλησίαν, ἐνθ’ ἄνωτ. σελ. 172: «ἦκει τις ἐξῶθεν καὶ τὴν αἰτίαν ἐξαγγέλων τῆς αὐτοῦ ἀπαλείψεως, “νῦν”, φησι, “μόλις ἠδυνήθην ἐκτελέσαι τὴν παρὰ τοῦ μεγάλου ἀμηνᾶ κατὰ Παρακενὴν ὠρισμένην τῆς ἐλεημοσύνης διάδοσιν”. Κἀντεῦθεν περὶ ἐλεημοσύνης οὐκ ὀλίγος ἐκινήθη λόγος. Ὁ δὲ Ἰσμαήλ, οὕτω γὰρ ὁ τοῦ μεγάλου ἀμηνᾶ ὑἱδοῦς ἐκαλεῖτο, “σπουδάζεται” φησὶ πρὸς ἐμέ, “καὶ παρ’ ὑμῖν ἡ ἐλεημοσύνη;”. Ἐμοῦ δὲ εἰπόντος τὴν ἐλεημοσύνην γέννημα εἶναι τῆς πρὸς τὸν ὄντως Θεὸν ἀγάπης, καὶ τὸν μᾶλλον ἀγαπῶντα τὸν Θεὸν καὶ μᾶλλον ἐλεήμονα εἶναι καὶ ἀληθῶς, ἐκεῖνος ἤρετο πάλιν...».

ἠθικὴ ἀπὸ τὴν θεογνωσίᾳ, τὴν γνῶσι τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, καὶ ὄχι ἀπλῶς ἀπὸ τὴν πίστι σὲ Θεό.

Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν ἀκριβῶς, ἀφοῦ ἀποδεικνύει τὴν πλάνη τοῦ Ἰσλάμ ὡς πρὸς τὰ δόγματα τῆς πίστεως, συμπεραίνει κατόπιν ὁ Ἅγιος καὶ τὴν ποιότητα τῆς ἠθικῆς του: **«Ἐπει γοῦν γνόντες περὶ ὧν ὁ λόγος τὸν Χριστὸν οὐχ ὡς Χριστὸν ἐδόξασαν ἢ ἐσεβάσθησαν, “παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν” καὶ “πάθη ἀτιμίας”, ὥστε βιοῦν αἰσχυρῶς καὶ ἀπανθρώπως καὶ θεομισῶς καί, κατὰ τὸν ἐκ παιδὸς ὑπὸ Θεοῦ μεμισημένον καὶ τῆς πατρικῆς εὐχῆς ἀπωσμένον Ἡσαῦ, ἐπὶ τόξῳ καὶ μαχαίρᾳ καὶ ἀσωτία ζῆν, ἐπεντυφῶντας ἀνδραποδισμοῖς, φόνοις, λεηλασίαις, ἀρπαγαῖς, ἀκολασίαις, μοιχεΐαις, ἀνδρομανίαις. Καὶ οὐ μόνον αὐτοὶ τὰ τοιαῦτα πράττουσιν, ἀλλ’ ὡ τῆς παρανοίας, καὶ τὸν Θεὸν συνενδοκεῖν τούτοις οἶονται. Οὕτως ἐγὼ περὶ τούτων διανοοῦμαι, τὰ κατ’ αὐτοὺς νῦν εἰδῶς ἀκριβέστερον»³⁴.**

Στὸν διάλογον ποὺ εἶχε κάνει ὁ Ἅγιος Γρηγόριος μὲ τὸν Τασιμάνη (τουρκο κληρικὸ) ἀξιολογεῖ τὴν ἠθικὴ τοῦ ἱεροῦ πολέμου τοῦ Μωάμεθ καὶ τὴν χαρακτηρίζει ἄλλοτρία πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Γράφει: **«Ἐξ ἀνατολῆς δὲ κινήσας μέχρι δύσεως διῆλθε νικῶν, ἀλλὰ πολέμῳ καὶ μαχαίρᾳ καὶ φόνοις καὶ λεηλασίας καὶ ἀνδραποδισμοῖς ἀνθρώπων καὶ ἀνδροκτασίαις, ὧν οὐδὲν ἐκ τοῦ Θεοῦ ὄντος ἀγαθοῦ προηγουμένως ἐστὶ»³⁵.**

Ἄν ἀρκεῖται μόνον στὴν ἀξιολόγησι αὐτῆ, ἀλλὰ συγκρίνει τὴν ἠθικὴ βάσι τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ Ἰσλάμ μὲ τὴν ἀντίστοιχη τοῦ Εὐαγγελίου.

Γιὰ τὴν πρώτη λέγει: **«ὁμοῦ τε βίαν ἐπάγων καὶ τὰ καθ’ ἡδονὴν προτεινόμενος (ὁ Μωάμεθ)»**, ἐνῶ γιὰ τὴν δευτέρα: **«καίτοι τῶν τοῦ βίου σχεδὸν ἀπάντων ἡδέων ἀπάγουσα (ἡ διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου, δηλ. οἱ Ἀπόστολοι), μηδεμίαν αὐτῆ βίαν ἐπάγουσα, νικῶσα δὲ μᾶλλον τὴν ἀντεπαγομένην βίαν ἐκάστοτε»³⁶.** Εἶναι φανερὸ ὅτι ὄχι μόνο δὲν ταυτίζονται, ἀλλὰ πολὺ ἀπέχουν μεταξύ τους οἱ ἠθικὲς ἀρχὲς ποὺ διέπουν τὴν ἐξάπλωσι τοῦ Ἰσλάμ καὶ τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου.

Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, σχολιάζων τὴν οἰκογενειακὴ ἠθικὴ τοῦ Ἰσλάμ, ἀποκαλύπτει τὴν ταπεινότητά της καὶ κατακλείει τὸν λόγο του συστελλόμενος νὰ ἀπαριθμήσει ὅσα ἀπρεπῆ

34. Ἐνθ’ ἄνωτ. σελ 168.

35. Ἐπιστολὴ ὅτε ἐάλω, ἐνθ’ ἄνωτ. σελ. 206.

36. Ἐπιστολὴ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ Ἐκκλησίαν, ἐνθ’ ἄνωτ. σελ. 190.

γράφει ὁ Μωάμεθ στὸ Κοράνιο: «καὶ τότε ποιήσον καὶ τοιῶσδε, ἵνα μὴ πάντα λέγω, ὡς ἐκεῖνος αἰσχρά»³⁷.

Ὁ ἱερός Γεννάδιος γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ἀφιερώνει σημαντικὸ μέρος τῆς πραγματείας του *Περὶ τῆς μόνης ὁδοῦ πρὸς τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων*. **Ὁμιλῶν** μὲ πολλὴ προσοχὴ –διότι ἐπρόκειτο νὰ μεταφρασθῆ ἀραβιστὶ καὶ νὰ διανεμηθῆ στοὺς μουσουλμάνους ἀξιωματούχους– καὶ μὲ περισσὴ ἐπιστημονικότητα, ἀποδεικνύει ὅτι ὁ εὐαγγελικὸς νόμος «τοῦ ἡμετέρου Ἰησοῦ, ἐτελείωσε δὲ τὴν ἀνθρωπίνην ὄρεξιν τῶ δοῦναι λόγους καὶ ὑποδείγματα τῶν ἀληθινῶν ἀρετῶν, αἱ μὴ μόνον τὰς ἐξωτέρας ἐνεργείας ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰ ἐν τῇ ψυχῇ κινήσεις τάττειν καὶ ἀπευθύνειν πρὸς τὸν Θεὸν δύναται...».

Καὶ συμπεραίνει: «εὐλόγως διὰ ταῦτα πιστεύομεν μόνον τὸν εὐαγγελικὸν νόμον τὴν ὁδὸν εἶναι τῆς σωτηρίας»³⁸.

Στὴν συνήθως προβαλλομένη ἔνστασι, ὅτι ὁ μὲν εὐαγγελικὸς νόμος εἶναι ὁδὸς σωτηρίας, ἀλλὰ παρεποιήθη ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς καὶ ἐπομένως ἡ κορανικὴ διδασκαλία διορθώνει τὶς παραποιήσεις αὐτές, ὁ Πατριάρχης Γεννάδιος μὲ ἀνυποχώρητη εὐθύτητα ἀπαντᾷ:

«Καὶ οὕτως... γέγονε δῆλον, ὅτι μία καὶ τελειωτάτη τῆς σωτηρίας ὁδὸς ἐστὶν ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν αὐτῶν μαθητῶν, καὶ ὅτι ἐν τῇ τοιαύτῃ ὁδῶ οἱ τῇ διδασκαλίᾳ αὐτῇ ἠκολουθηκότες γέγονασι πάντες, καὶ ὅτι νόμος τελειότατος ἐκ Θεοῦ εἰς ἀνθρώπους ἦλθεν ὁ εὐαγγελικὸς, καὶ οὗτος ἀπὸ τῶν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ χρόνων ἄχρι καὶ νῦν ἀδιάφθορος ἐν τοῖς πανταχοῦ μένει χριστιανοῖς, ἐν οἷς, εἰ καὶ πλείους αἱρέσεις εἰσὶν, οὐ τὸ διαφόροις κεχρῆσθαι εὐαγγελίοις, ἀλλὰ τὸ διαφόρως νοεῖν τὰ ὁμοίως γεγραμμένα συνίστανται»³⁹.

Ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω συμπεραίνεται, νομίζουμε, μὲ εὐκολία ὅτι οἱ Ὁρθόδοξοι ἐκπρόσωποι στὸν σύγχρονο ὀρθοδοξο-ισλαμικὸ διάλογο δὲν ἐπρόσεξαν σοβαρά, οὔτε τὰ πορίσματα τῆς θρησκευολογίας οὔτε, πολλῶ μᾶλλον, τὴν κρίσι τῶν Ἀγίων τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς ἠθικῆς τοῦ Ἰσλάμ. **Φαίνεται ὅτι ἡ συμφωνία τους περὶ συμπτώσεως τῶν ἀνθρωπιστικῶν καὶ ἠθικῶν ἀξιῶν τῶν δύο κόσμων ἀποτελεῖ μοιραῖο ἐπακόλουθο τῆς δογματικῆς των πρῶτα συμπτώσεως ἢ σεσοφισμένη φόρμουλα γιὰ νὰ περάσῃ ὁ διαθρησκευτικὸς συγκρητισμὸς ἀπὸ τὴν θεωρία στὴν πράξι**⁴⁰.

37. Περὶ αἱρέσεων, Ε.Π.Ε., τ. 2, σελ. 316.

38. Γενναδίου Σχολαρίου, ἐνθ' ἄνωτ. σελ 444-445.

39. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 452.

40. Ἐπίσκεψις 510 (31.10.94), σελ. 12: «Εἶναι δηλαδὴ μία σημαντικὴ κίνησι

Ἀνθρωποκεντρικὴ ἀντιμετώπισις

Ἀπὸ τὶς προηγούμενες παραγράφους φαίνεται ὅτι ἓνα ἀνθρωποκεντρικὸ πνεῦμα διέπει τὰ φρονήματα τῶν Ὀρθοδόξων ἐκπροσώπων στὸν διάλογο. Πρώτιστη βέβαια μαρτυρία εἶναι ἡ παράκαμψις τῶν θεολογικῶν προβλημάτων καὶ ἡ ἀβρόχοις ποσὶ διαπεραίωσις στὰ πρακτικώτερα ζητήματα στὶς σχέσεις Ὀρθοδόξων καὶ Μουσουλμάνων. Μαζὶ ὅμως μὲ τὰ θεολογικά, ἔχουν παραθεωρηθῆ καὶ τὰ ἀνθρωπολογικὰ ζητήματα ποὺ ἀντιμετωπίζονται πολὺ διαφορετικὰ ἀπὸ τὸ Ἰσλάμ καὶ τὸν Χριστιανισμό.

Ἡ ἀνθρωποκεντρικὴ προσέγγισις τῶν προβλημάτων, ὅπως τῶν ἐντάσεων, τῶν συγκρούσεων καὶ τῶν ἀναμετρήσεων ἀνάμεσα στοὺς δύο κόσμους, δὲν εἶναι λυτρωτικὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Ἀναστέλλει ἐνδεχομένως τὴν ἀνάπτυξι καὶ τὴν ἐπιδείνωσι θρησκευτικῶν ἀνταγωνισμῶν, δὲν προσφέρει ὅμως τὴν ἀληθινὴ λύτρωσι ποὺ προσφέρει ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ.

Μὲ τὴν προοπτικὴ τοῦ ἐν λόγῳ διαλόγου ὀλόκληρος ὁ ἰσλαμικὸς κόσμος, «ὕπὲρ ὧν Χριστὸς ἀπέθανε», δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκομίσῃ μῆνυμα εὐαγγελικὸ-λυτρωτικὸ. Ἄλλωστε, ἀναγνωρίζοντας στοὺς ἄλλοπίστους τὴν Ἀλήθεια, στεροῦμε ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ τὴν ιδιότητα νὰ κηρύσσει τὸ Εὐαγγέλιο πάσῃ τῇ κτίσει.

Οἱ Ἅγιοι Πατέρες, ὅπως εἶδαμε στὰ προηγούμενα, ἔδωσαν μεγάλη βαρύτητα στὴν διακήρυξι τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς θεολογίας. Δὲν περιορίσθηκαν σ' αὐτήν, ἀλλὰ ἀνεσκεύασαν καὶ τὶς ἀνθρωπολογικὰς πλάνες τοῦ Ἰσλάμ. Δὲν τὰ ἔκαναν ἰδεολογικά. Δὲν εἶχαν λόγους νὰ κηρύσσουν μία χριστιανικὴ ἰδεολογία. Τὸ ἔπραξαν ἀπὸ ἀγάπη Χριστοῦ πρὸς τοὺς ἄλλοπίστους καὶ ποιμαντικὴ εὐθύνη πρὸς τοὺς ὁμοτίμους.

Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἔβλεπε ἀπὸ κοντὰ τὰ σοβαρὰ προβλήματα ποὺ δημιουργοῦσε ἡ μουσουλμανικὴ πλάνη στοὺς Χριστιανοὺς τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης. Εἶναι εὐκόλο νὰ ἀντιληφθοῦμε τὸν ζῆλο του στοὺς διαλόγους ποὺ πολλὰ φορὲς φαίνεται νὰ πραγματοποιοῦσε μὲ τοὺς Μουσουλμάνους. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι στὰ πολὺ μικρὰ σὲ ἕκτασι ἀντι-ισλαμικὰ

τοῦ διαθρησκευτικοῦ μας διαλόγου γιὰ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ θεωρία τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς πίστεως στὴν ἐμπειρικὴ βίωσή τους ἀπὸ τοὺς πιστούς».

κείμενά του αντιμετωπίζει καίρια τὶς σοβαρότερες θεολογικὲς ἀνθρωπολογικὲς καὶ σωτηριολογικὲς πλάνες τοῦ Ἰσλάμ.

Τὸ ἥμισυ τῆς Διαλέξεως Σαρακηνοῦ καὶ Χριστιανοῦ⁴¹ ἀφιερώνει στὸ θεμελιῶδες ἀνθρωπολογικὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως. Κατὰ τὴν χριστιανικὴ διδασκαλία ἡ ἐλευθέρια βούλησις, τὸ αὐτεξούσιον, εἶναι ὄντολογικὸ στοιχεῖο τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Στὴν συνεργία τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας μὲ τὴν θεία Χάρι εὐρίσκεται ἡ ὁδὸς τῆς σωτηρίας. Τὸ Κοράνιο ἀρνεῖται ὅτι ὁ ἀνθρωπος ἔχει ἐλευθερία τῆς βουλήσεως. Τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ κατὰ τὴν κορανικὴ διδασκαλία ἔχουν τὴν αἰτία τους στὸν Θεό. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἁμαρτία δὲν ἔχει γιὰ τὸ Ἰσλάμ ὄντολογικὲς ἐπιπτώσεις στὴν ἀνθρωπίνη φύσι, ἀλλὰ ἀποτελεῖ ἀπλῶς ἠθικὴ παράβασι τοῦ νόμου.

Ἀκόμη καὶ οἱ μεταγενέστερες ἐρμηνεῖες τοῦ Κορανίου δὲν κατῴρθωσαν νὰ ὑπερπηδήσουν ὀριστικὰ τὸ σκάνδαλο τοῦ ἀπολύτου προορισμοῦ, διότι τὸ Κοράνιο ἀρνεῖται πεισιμόνως νὰ ἀναγνωρίσῃ καὶ νὰ ἀποδεχθῇ τὴν δικαίωσι πὺρ πραγματοποιήσῃ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν σάρκωσι καὶ τὸ Πάθος Του.

Εἶναι προφανεῖς οἱ σωτηριολογικὲς συνέπειες τοῦ ἀπολύτου προορισμοῦ τῆς κορανικῆς διδασκαλίας. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἀνατρέπει τὴν πλάνη αὐτὴ, ὄχι μόνο γιὰ νὰ μὴν ἀποδίδεται βλάσφημα ἡ αἰτία τοῦ κακοῦ στὸ Θεό, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ σωτήριος μετάνοια ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν ἐλεύθερο προσανατολισμὸ τοῦ αὐτεξουσίου μας στὸν Θεό.

Ἄν ἐῖναι τυχαῖο ἐπίσης ὅτι σὲ ὅλους ἀνεξαίρετως τοὺς διαλόγους τῶν Ἀγίων πὺρ προσφέρονται ὡς πρότυπα ἰσλαμοχριστιανικοῦ διαλόγου, τὸ πρόβλημα τῆς προφητικῆς ἀξίας τοῦ Μωάμεθ τίθεται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς. Πολλοὶ νομίζουν ὅτι εἶναι θέμα πολεμικῆς τακτικῆς, γιὰ νὰ ὑποσκάψουν οἱ Χριστιανοὶ τὰ θεολογικὰ θεμέλια τοῦ Ἰσλάμ. Δὲν εἶναι ὁμως ἔτσι. Πρόκειται γιὰ σοβαρώτατο σωτηριολογικὸ πρόβλημα.

Εἶναι δυστύχημα ὅτι τὸν διάλογο σήμερα δὲν ἔχει ἀπασχολήσει τὸ θέμα αὐτό, ἐξ ὅσων τοῦλάχιστον μπορούμε νὰ γνωρίζουμε. Ἄς ἰδοῦμε ὁμως τὴν ἰδιαίτερη σημασία τοῦ θέματος.

Γιὰ τὸ Ἰσλάμ ἡ προφητεία εἶναι ἓνα χάρισμα τοῦ Θεοῦ σὲ

41. Ἀγ. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, ΕΠΕ. Τόμ. 5ος , σελ 284 κ. ἐξ.

εκλεκτούς Του με σκοπό να εξαγγείλουν την σωτήριο βουλή στους ανθρώπους. **Ο** Ἀδάμ, ὁ Νῶε, ὁ Δαβίδ, ὁ Ἀβραάμ, ὁ Χριστὸς καὶ ἔσχατος πάντων ὁ Μωάμεθ, εἶναι οἱ προφῆται τοῦ Θεοῦ, σύμφωνα με τὴν κλασικὴ κορανικὴ διδασκαλία.

Υποστηρίζεται ἐπίσης ἀπὸ μουσουλμάνους θεολόγους ὅτι ἡ προφητεία ἔχει δοθῆ καὶ σὲ ἄλλους ἐκτὸς τῶν λαῶν τῆς Βίβλου ἄνδρες. **Γι'** αὐτοὺς ὁ Βούδας, ὁ Ζωροάστρης, κ.ἄ. εἶναι ἐπίσης προφῆται τοῦ Θεοῦ με συγκεκριμένη ἀποστολὴ πρὸς τὸν λαὸ τους⁴².

Η διδασκαλία αὐτὴ περὶ προφητείας εἶναι ἄμεσα συνδεδεμένη με τὴν σωτηριολογία τοῦ Ἰσλάμ. **Η** σωτηρία στὸ θρησκευτικὸ αὐτὸ σύστημα περιορίζεται στὴν ὑπακοή (ἀπόλυτη ὑποταγή, ἰσλάμ) στὸν ἕνα καὶ μοναδικὸ Θεό⁴³, χωρὶς νὰ συνδέεται με τὴν ὄντολογικὴ ἀνακαίνισι τοῦ ἀνθρώπου. **Ἀ**κόμη καὶ ἡ μεταγενέστερη ἀντίληψις τοῦ Ἰσλάμ καὶ τοῦ σουφισμού (μυστικισμού τοῦ Ἰσλάμ) περὶ σωτηρίας, πὸ ἀπομακρύνεται συνεχῶς ἀπὸ τὴν ἀρχαϊκὴ ἀντίληψι, δὲν κατευθύνεται οὐσιαστικὰ πρὸς τὴν ἀληθινὴ σωτηρία.

Κλίνει ἐφ' ἑνὸς πρὸς τὸν πανθεισμό, καὶ ἀφ' ἑτέρου δὲν ἐπιτυγχάνει νὰ ἀναγάγῃ τὸν ἄνθρωπο στὴν θεία Ζωή. **Η** παχυλὴ βέβαια ζωὴ στὸν παράδεισο τοῦ Ἰσλάμ δὲν μπορεῖ νὰ νοηθῆ οὔτε ὡς ὄντολογικὴ ἀνακαίνισις οὔτε ὡς σωτηρία ἀπὸ κάθε ἔμφρονα ἄνθρωπο.

Τὴν διδασκαλία περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀντλεῖ τὸ Ἰσλάμ ἀπὸ τὴν ἀντιχριστιανικὴ ἰουδαϊκὴ καὶ τὴν αἰρετικὴ χριστιανικὴ (ἀρειανικὴ-νεοστοριανικὴ) γραμματεία. **Τ**ὸν δέχεται ὡς μέγα προφήτη, ὡς σφραγίδα τῆς ἀγιότητος, ὡς τὸν μέλλοντα νὰ κρίνῃ τὸν κόσμον κατὰ τὴν Δευτέρα Παρουσία. **Τ**ὸν θεωρεῖ ἐπίσης Λόγον καὶ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, γεννηθέντα ἀπὸ τὴν παρθένο Μαρία (ὄχι τὴν Κυρία Θεοτόκο, ἀλλὰ τὴν ἀδελφὴ τοῦ Μωϋσέως), διδάσκαλο τοῦ μονοθεϊσμοῦ, καὶ τέλος ἀναληφθέντα στοὺς οὐρανοὺς μέχρι τῆς δευτέρας ἀποστολῆς του γιὰ τὴν κρίσι.

Ἀρνεῖται τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ, τὸν Σταυρικὸ του θάνατο καὶ τὴν Ἀνάστασι, διότι τὰ θεωρεῖ ἀνοίκεια καὶ βλάσφημα γιὰ ἕνα προφήτη τοῦ Θεοῦ. **Γι'** αὐτὸ καὶ βδελύσσεται τὸν Τίμιον Σταυρό. **Γιὰ** νὰ στηρίξῃ ὅλη αὐτὴ τὴ διδασκαλία περὶ Ἰησοῦ

---

42. Γρηγορίου Ζιάκα, *Προφητεία, ἀποκάλυψις καὶ ἱστορία τῆς σωτηρίας κατὰ τὸ Κοράνιον*, ἔκδ. Πουρναρά, Θεσ/νικη 1976, σελ.160.

43. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 163.

Χριστού, τὸ Ἰσλάμ ὑποστηρίζει ὅτι οἱ Χριστιανοὶ διαστρέβλωσαν μὲ προσθαφαιρέσεις καὶ παραποιήσεις τὸ ἀρχικὸ Εὐαγγέλιο ποὺ ἐκήρυξε ὁ Ἰησοῦς.

Ὅλα αὐτὰ τὰ παραδοξολγήματα θεωρήθηκαν κατὰ τὸν ὑπ' ὄψιν μας διάλογο σημεία διαφοροποιήσεως στὸ καθαρῶς θεωρητικὸ θρησκευτικὸ περιεχόμενον τῶν θρησκειῶν, ἐσωτερικὴ ὑπόθεσις τῆς κάθε θρησκείας, καὶ δὲν ἀξιολογήθηκαν.

Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι τὰ στοιχεῖα ἀκριβῶς ἐκεῖνα ποὺ συνιστοῦν τὴν πεμπτοσύνα τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅπως εἶναι ἡ «μωρία τοῦ Σταυροῦ», τὸ Τριαδικὸν τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἐνανθρώπιση τοῦ Θεοῦ Λόγου, ποὺ ὑπερβαίνουν τὴν ἀνθρωπίνην λογικὴν καὶ δηλώνουν τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως προέλευσί του, ἀπορρίπτονται κατὰ τρόπον ἀπόλυτον ἀπὸ τὸ Ἰσλάμ ποὺ ἐν τούτοις ἐπιμένει νὰ ἰσχυρίζεται ὅτι ἀποτελεῖ ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκεία.

Ἡ οὐσία ὁμως τῆς ἀποκαλύψεως ἐγκείται στὴν φανέρωσι τῆς ἀλήθειας τοῦ Θεοῦ ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ συλλάβῃ ὁ ἄνθρωπος. Ἀλήθειες ποὺ συλλαμβάνει ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ὑπάρχουν σὲ ὅλες τὶς θρησκείες ποὺ δημιουργεῖ ὁ ἄνθρωπος. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ἀκολουθοῦν καὶ θεοὶ «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν» τοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ ριζικῶς διάφορον στὴν Ἐκκλησίαν εἶναι ὅτι δὲν δημιουργεῖ τὸν Θεὸ «κατ' εἰκόνα» τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καλεῖ τὸν ἄνθρωπον νὰ τηρήσῃ τὶς ἐντολὰς τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ ἀποκαλύψῃ ἐντὸς του τὰ ιδιώματα τῆς αὐθεντικῆς φύσεώς του, ποὺ δημιουργήθηκε «κατ' εἰκόνα» Θεοῦ⁴⁴. Γι' αὐτὸ οἱ ἐντολὰς τοῦ Χριστοῦ φαίνονται παράδοξες καὶ ἀφύσικες στὸν ἐκπεσόντα ἄνθρωπον καὶ ἐν προκειμένῳ στοὺς Μουσουλμάνους, οἱ ὁποῖοι ἀποδέχονται δόγματα καὶ ἠθικὰς ἀξίες προσαρμοσμένες στὰ μέτρα τοῦ ἐμπαθοῦς ἀνθρώπου⁴⁵. Ἀλλὰ καὶ γι' αὐτὸ οἱ τηρηταὶ τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ, οἱ Ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι οἱ κατ' ἐξοχὴν αὐθεντικοὶ καὶ καθολικοὶ ἄνθρωποι. Εἶναι οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἀγαποῦν καὶ εἰρηνεύουν μὲ ὅλους χωρὶς ὄρια.

Ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς ἐχθρούς, ποὺ εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν χριστιανικὴ ἀρετὴ, δὲν εἶναι λογικὰ κατανοητὴ καὶ γι' αὐτὸ δὲν γίνεται ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὸ Ἰσλάμ. Καὶ ὁ Τριαδικὸς Θεός, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ πρότυπον τῆς ἐν κοινωνίᾳ ζωῆς τῶν ἀνθρώπων στὴν Ἐκκλησίαν,

44. Πρβλ. Ἀρχιμ. Σωφρονίου, Ἄσκησις καὶ Θεωρία, σελ. 121.

45. Βλ. Ἀστ. Ἀργυρίου, *Δυνατότητες ἐνὸς νέου διαλόγου...*, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 399-400.

εἶναι ἐπίσης ἀσύλληπτος καὶ γι' αὐτὸ ἀπορρίπτεται ἀπὸ τὸ Ἰσλάμ.

Τέλος ὁ Θεός, ποὺ γίνεται ἄνθρωπος καὶ πεθαίνει ὡς κακοῦργος στὸν Σταυρό, εἶναι ἀκατανόητος καὶ ἡ ἀλήθεια αὐτὴ θεωρεῖται βλασφημία ἀπὸ τὸ Ἰσλάμ. Αὐτὰ ὅμως ἀποτελοῦν τὰ κατ' ἐξοχὴν γνωρίσματα τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ σὲ αὐτὰ θεμελιώνεται ὁλόκληρο τὸ μυστήριον τῆς σωτηρίας καὶ ἀνακαινίσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Ἄν αὐτὰ παραθεωρηθοῦν ἢ θεωρηθοῦν ἐσωτερικὴ μόνον ὑπόθεσις τοῦ Χριστιανισμοῦ, τότε ποιὸς Χριστιανισμὸς ἀπομένει γιὰ νὰ διαλεχθῆ μετὰ τὸ Ἰσλάμ;

Οἱ Ἅγιοι Πατέρες, ὅπως ἤδη ἀνεφέρθη ἀνασκευάζουν λεπτομερῶς ὅλες αὐτὲς τὶς πλάνες. Ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι Θεὸς καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καί, πῶς συγκεκριμένα, Θεάνθρωπος⁴⁶.

Ἀποδεικνύουν μὲ Γραφικὲς μαρτυρίες ὅτι «πάντες οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος ἕως Ἰωάννου προεφήτευσαν» (Ματθ. 1α' 13), καὶ ἐπομένως ὁ Μωάμεθ δὲν εἶναι προφήτης. Τὸ κάνουν αὐτοὶ γιὰ δύο λόγους:

Πρῶτον, γιὰ νὰ ἀποδειχθῆ ὁ Μωάμεθ ψευδοπροφήτης⁴⁷. Σύμφωνα μετὰ τὸν Ἅγιο Ἰωάννη τὸν Εὐαγγελιστὴ: «πᾶν πνεῦμα ὃ μὴ ὁμολογῇ Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστι» (Α' Ἰω. 8' 2) καὶ κατὰ τὸν Ἅγιο Ἀπόστολο Πέτρο: «ἔσονται ψευδοδιδάσκαλοι καὶ ψευδοπροφῆται, οἵτινες παρεισάξουσιν αἰρέσεις ἀπωλείας» (Β' Πέτρ. β' 1). Γι' αὐτὸ τὸν λόγο καὶ σὲ κάθε ἐρώτησι τῶν μουσουλμάνων, ἂν ἀναγνωρίζουμε τὸν Μωάμεθ ὡς προφήτη, ἡ ἀπάντησις τῶν Ἁγίων εἶναι σταθερὰ ἀρνητικὴ. **Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς σημειώνει: «ἐκεῖνος (ὁ Ἰσμαῆλ) ἤρθετο πάλιν, εἰ δεχόμεθα καὶ ἀγαπῶμεν καὶ ἡμεῖς τὸν προφήτην αὐτῶν Μεχούμετ. Ἐμοῦ δὲ ἀπαγορεύσαντος, ἐκεῖνος τὴν αἰτίαν ἐζητεῖ. Ἐμοῦ δὲ καὶ πρὸς τοῦτο τὴν ἀπολογίαν ἱκανὴν ὡς πρὸς τὸν ἀκούοντα παρασχόντος...»⁴⁸.**

Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἀπορρίπτει τὴν προφητικὴν ιδιότητα τοῦ Μωάμεθ, ἐπειδὴ δὲν ἔχει τὴν ἄνωθεν μαρτυρία, καὶ μετὰ κάποια εἰρωνεῖα δεῖχνει ἀφελῆ καὶ γελοῖο τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι ἔλαβε κοιμώμενος τὸν κοράνιο⁴⁹.

Ὁ ἱερός Γεννάδιος μετὰ τὴν διακριτικὴν του σοβαρότητα συμ-

46. Ἐπιστολὴ πρὸς τὴν ἐαυτοῦ Ἐκκλησίαν, ἐνθ' ἄνωτ., σελ 166-168.

47. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ 182-188.

48. Ἐπιστολὴ πρὸς τὴν ἐαυτοῦ Ἐκκλησίαν, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 172.

49. Περὶ Αἰρέσεων, Ε.Π.Ε., τ. 2, σελ. 310.

περαίνει: «οὕτως ἀρχὴν μὲν τῆς ἀνθρωπίνης καταστάσεως ὁ φυσικὸς ἦν νόμος, μεσότης δέ, ὁ διὰ Μωυσέως δοθείς, πέρας δὲ καὶ τελειότης, ὁ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ταύτῃ τῇ τελειότητι ἀμέσως ἐπακολούθησεν πιστεύομεν τὴν ἐν ἐκείνῳ τῷ μέλλοντι βίῳ τελειότεραν κατάστασιν»⁵⁰.

Μὲ αὐτὸ ἔκανε σαφὲς στοὺς Μουσουλμάνους ὅτι **δὲν ὑπάρχει μετὰ Χριστὸν ἀνάγκη προφήτου** γιὰ νὰ ἀποκαλυφθῇ ἡ σωτήριος βουλὴ τοῦ Θεοῦ. **Οἱ** μετὰ Χριστὸν προφήται εἶναι οἱ μάρτυρες τῆς ἤδη γενομένης ἐν Χριστῷ σωτηρίας διὰ τῆς Ἐκκλησίας.

Οἱ Ἅγιοι Νεομάρτυρες, τέλος, ἔδιναν ἀπεριφράστως τὴν ἀρνητικὴ ἀπάντηση περὶ τῆς προφητικῆς ιδιότητος τοῦ Μωάμεθ. Ἄναφέρομε χαρακτηριστικῶς μία: «**Ἔνας εἶναι ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς· ὁ δὲ Μωάμεθ, εἰς τὸν ὁποῖον πιστεύετε ἐσεῖς, ἦταν ἄνθρωπος θνητός, ἄνθρωπος ἀγράμματος, καὶ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον δὲν ἔκαμεν κανένα καλὸν ἔργον, ἀλλ' οὔτε ἓνα θαῦμα ἔκαμεν εἰς τὸν καιρὸν του, ὡσὰν τοὺς ἄλλους προφήτας τοῦ Θεοῦ, τοὺς ὁποῖους ἔχομεν ἡμεῖς οἱ Χριστιανοί, μόνον ἐσεῖς τὸν ἐκάματε μέγαν καὶ τὸν ἔχετε διὰ προφήτην. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο, Χριστὲ Βασιλεύ, νὰ ἦτον ἐκεῖνος προφήτης, ἀλλὰ πολέμιος τοῦ Θεοῦ, καὶ μὲ τὰς μυθολογίας καὶ τὰ πλάσματά του, ἐφάνη ἀρεστὸς εἰς τὸν ἀπλοῦν, καὶ ἄπρακτον λαόν, καὶ τὸν ἀκολούθησαν, καθὼς ἦτον προφητευόμενον διὰ λόγου του, ὅτι θέλει ἔλθῃ νὰ πλανέσῃ τὸν κόσμον»⁵¹.**

50. Γενναδίου Σχολαρίου, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 444.

51. Νέον Μαρτυρολόγιον, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 62.